

Jerzy Śliziński

NIEZNANY DRUK WIERSZA OKOLICZNOŚCIOWEGO
JULIANA URSYN NIEMCEWICZA

z 1783 r.

Odmieniami torami potoczyłyby się zapewne dzieje Europy, gdyby we wrześniu 1683 r. Jan III Sobieski nie przybył z odsieczą dla oblężonej przez Turków stolicy Habsburgów. Książę Lotaryński i jego wojsko nie zdołałoby bowiem wyzwolić miasta, krajowo wyczerpanego długim oblężeniem, a uratowanie swojej stolicy oraz prawdopodobnie i korony zawdzięczał cesarz Leopold I przede wszystkim pomocy Polski. Trudno przewidzieć, jakie konsekwencje dla narodów Europy wypłynęłyby ze zwycięstwa Turków. Król francuski, Ludwik XIV, liczył się z upadkiem Wiednia i snuł w związku z tym plany dalszej ekspansji Francji.

Czy Polska odniosła jakiegokolwiek korzyści z tego zwycięstwa? Prócz tego, że okryła się chwałą, a nazwisko jej króla rozbrzmiewało w całej Europie – raczej nie.

Jednak nie ocena znaczenia odsieczy wiedeńskiej jest zadaniem tego komunikatu. Pozostawiamy to raczej historykom.

Pasjonującym tematem jest śledzenie odbicia zwycięstwa Jana III Sobieskiego, odniesionego nad Turkami pod Wiedniem w 1683 r., w literaturach narodów europejskich. Szeroko rozeszła się wtedy sława oręża polskiego. Śpiewali o niej poeci najrozmaitszych narodowości, wśród nich byli i tacy, którzy w pamiętnych dniach wrześniowych 1683 r. stali po drugiej stronie barykady, jak np. Turcy, Serbowie, Rumuni, Węgrzy i Grecy. Tylko, że ci, którzy Sobieskiemu i armii polskiej zawdzięczali wolność

/oraz ich potomkowie/, dali nieraz obraz krzywdzący^{1/}. Miał on usprawiedliwiać własną słabość, w okresie późniejszym zaś czyny, których nie można określić jako wyraz wdzięczności.

Zresztą nie tylko poeci i pisarze XVII w. poświęcili królowi polskiemu swoje utwory panegiryczne. Pisano o nim i w wiekach późniejszych. Szczególny renesans Sobieskiego w literaturach narodów europejskich odnotowujemy w czasie polskich zrywów wolnościowych, w XIX w. Nie jest on już chrześcijańskim Marsem z siedemnastowiecznych wierszy panegirycznych, którego po powrocie z Wiednia witał w kraju bezimienny jakiś szlachcic: "Przy-szedłeś, spojrzales, zwyciężyłeś", lub Cezarem z naszej poezji z czasów obchodów setnej rocznicy odsieczy. Wtedy, szczególnie w czasie i po powstaniu listopadowym, Jan III urasta na zachodzie do symbolu bohaterstwa polskiego, w piśmiennictwie zaś narodów ujarzmionych, zwłaszcza zachodnio- i południowo-słowiańskich - do symbolu wolności.

Chociaż dysponujemy kilkoma pracami bibliograficznymi dotyczącymi literatury o odsieczy wiedeńskiej 1683 r.^{2/}, to nie wyczerpują one tematu i zawierają jedynie obszerne czasem fragmenty olbrzymiego materiału. Zajmując się bliżej tym zagadnieniem, natrafiamy na liczne, nigdzie nie notowane stare druki okolicznościowe i rękopisy, nie tylko niemieckie, włoskie, hiszpańskie, angielskie, szwedzkie, czeskie, słowackie, łużyckie, węgierskie, rumuńskie i inne, lecz również i na polskie. Dotąd spoczywają w naszych bibliotekach i archiwach, nie ogłoszone wiersze na ten temat, jak również na temat elekcji Sobieskiego, napisane także przez zwolenników Habsburgów^{3/}. W zbiorach zaś

1/ Por. J. Ś l i z i ń s k i, Jan III Sobieski i odsiecz wiedeńska w niemieckiej poezji barokowej. Sobótka, 1976, nr 2, s. 287-295.

2/ Najpełniejsza jest wydana w Grazu w 1955 r. praca W. S t u r m i n g e r a pt. Bibliographie und Ikonographie der Turkenbelagerungen Wien 1529 und 1683.

3/ Anonimowi autorzy na ogół nie atakują wprost Sobieskiego, zwycięzcy spod Chocimia, lecz Marysienkę - kobietę "o wątpliwej konducie".

Działu Starodruków Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego natrafiłem na nieznaną dotąd druk anonimowo wydanego wiersza Juliana Ursyn Niemcewicza^{4/}, wiersza, napisanego przez autora "Śpiewów Historycznych" w setną rocznicę odsieczy wiedeńskiej.

Już w swoich "Śpiewach" wspominał Niemcewicz zwycięstwo Sobieskiego pod Chocimiem, opisał również jego elekcję oraz wspominał o planach politycznych Jana III. Najwięcej miejsca jednak poświęcił Niemcewicz wiktorii wiedeńskiej w "Śpiewach Historycznych". Donosi o sromotnej ucieczce Leopolda "bojaźnią przejętego", o błaganiach posłów cesarskich, naglących do przyspieszenia odsieczy. Zwięzły, oszczędny w słowa, a przekonujący, jest opis samej bitwy. Piękny pomnik postawił Niemcewicz w "Śpiewach Historycznych" Janowi Sobieskiemu - jednak nie tylko tu.

W "Pamiętnikach czasów moich"^{5/} wspomina poeta uroczystości, urządzone z okazji setnej rocznicy odsieczy wiedeńskiej w Puławach. "Napisałem pieśń na obchód ten, znajdującą się pono w pismach moich, księżna^{6/} skomponowała do niej muzykę. Spiewała ją młodzież nasza chórem". W paryskim wydaniu "Pamiętników"^{7/} przytacza Niemcewicz nawet fragment pieśni: "/.../ dwa tylko pierwszej strofy wiersze pamiętam z niego. Były one jak następuje:

Dziś wiek upływa, jak nasi przodkowie

W ozdobnych zbrojach pod Wiedniem stanęli /.../".

Wiersz ten nie został uwzględniony w żadnym wydaniu poezji Niemcewicza. Po prostu zapomniano o nim, a sam autor zapomniał, że wydrukowany został w formie okolicznościowego druku anonimowo, bez podania roku /prawdopodobnie 1783/ i miejsca wydania, p.t. "Pieśń na zwycięstwa Rocznice, które Jan III Król Polski pod Wiedniem nad Turkami otrzymał". Nie znał tego druku dobry

4/ Sygn. 4.20.1.551. Druk ten figuruje u E s t r e i c h e r a, Bibliografia Polska, t. XXVIII, s.369 - jako utwór anonimowy /"Pieśń /1783/".

5/ W wersji obszerniejszej: t.I, Warszawa 1957, s.164.

6/ Chodzi tu o Izabelę Czartoryską.

7/ Paryż 1848, s.91.

znawca poezji okresu Oświecenia, Roman Kaleta, publikując tę właśnie pieśń Niemcewicza z 1783 r. pod tytułem "W dzień obchodzenia stoletniej rocznicy zwycięstwa króla Jana pod Wiedniem" według rękopisu z Biblioteki Czartoryskich^{8/}.

Rzecz jasna, że pieśń z 1783 r. różni się od zamieszczonej w "Śpiewach Historycznych". Nie jest to hymn z księgi, której głównym zadaniem było pokrzepienie świadomości i dumy narodowej w okresie upadku i niewoli, lecz typowy wiersz okolicznościowy, napisany dla określonej uroczystości, która przypominać miała sławę w przeszłości. Wspólna jednak jest dominująca nuta patriotyczna; treść natomiast różni się znacznie. "Jan Trzeci" ze "Śpiewów Historycznych" to jakby dumka smutna, rozpamiętywanie się w sławie minionych dni. Sobieski był ostatnim królem Piastem:

/.../ On dzielniej wzniosł sławę narodu,
Nim Polska śmierci okryła się cieniem.

Tymi słowami zakończył Niemcewicz hymn o Janie III. Pieśń z 1783 r. po przypomnieniu bohaterstwa oręza polskiego i jego króla kończy się akcentem optymistycznym:

A będąc wieku swego rycerzem,
Milsze ci będzie nad wszelkie daniny,
Że dziś płeć piękna śpiewa twoje czyny.

Sławmy zwycięstwa dzień Jana Trzeciego
Sławmy dzień chwały narodu polskiego^{9/}.

8/ R. K a l e t a, Pieśń J.U.Niemcewicza napisana w setną rocznicę zwycięstwa wojsk polskich pod Wiedniem, /w:/ Miscellanea z doby Oświecenia, t.II, Wrocław 1965, s.103-105.

9/ Z Sobieskim spotykamy się również w komedii N i e m c e w i c z a pt. Giermkowie króla Jana, 1808 r.

P I E Ś Ń
 NA ZWYCIĘSTWA ROCZNICĘ,
 KTÓRE
 JAN III KRÓL POLSKI
 POD WIEDNIEM
 nad Turkami otrzymał.

Jeżeli w czasie powszechney Niedoli,
 Gdzie los Ojczyzny każdego z nas boli
 Na wiek szczęśliwy wolno oko zwrócić,
 Polacy dzisiaj przestańmy się smucić.
 Niech się w niebiosą wzniosą pienia głośne,
 Niech Twarze nasze zroszą łzy radosne.
 Sławmy zwycięstwa Dzień JANA trzeciego,
 Sławmy dzień chwały Narodu Polskiego.

x x x x

Dziś Wiek upływa, iak nasi Przodkowie
 W ozdobnych zbrojach pod Wiedniem stanęli,
 Sprawiali Hufce Waleczni Wodzowie.
 Orły się Polskie na Powietrzu chwileli.
 Chrapliwe Trąby nucąc w sercach Męstwo,
 Głosiły razem bitwę y zwycięstwo.
 Chwalmy zwycięstwa Dzień JANA trzeciego,
 Sławmy Dzień chwały Narodu Polskiego.

x x x x

Powstały w Woysku radośne okrzyki,
 Przyciemny wszędzie widok się otwiera,
 Tu schodzą Turków pograniczne szyki.
 Tutay lud z płaczem wita Bohatera.
 Y składa winne u Nóg JEGO dzięki,
 Za życia wolność dane z Polskiej ręki.
 Sławmy etc.
 Sławmy etc.

x x x x

KRÓLU Ty mieszkaś w polach iuż szczęśliwych,
 Gdzie Cię iuż STEFAN czekał z KAZIMIERZEM,
 Niech Cię tam doydą wielkie żale tkliwych.
 A będąc wieku Swoiego Rycerzem
 Milsza Ci pewnie nad inne daniny,
 Że dziś płeć piękna śpiewa Twoje czyny.
 Sławmy etc.
 Sławmy etc.